

10. Услар, 1889: – Услар Петр, Этнография Кавказа. Языкознание. III. Аварский язык, Тифлис, 1889.

The Pronoun *eme* in the Fereydanian Dialect (Formal and Functional-semantic Analysis)

ემე ნაცვალსახელი ფერეიდნულ დიალექტში
(ფორმოზრივი და ფუნქციურ-სემანტიკური ანალიზი)

Eka Dadiani

PhD in Philology, Associate Professor, Akaki Tsereteli State
University, Head of the Scientific-Research
Center of Kartvelology named after Professor Tariel Putkaradze
e-mail: eka.dadiani@atsu.edu.ge

Tel: 598 10 14 72

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-8231-5552>

Abstract: The Fereydani dialect was formed on the basis of the speech of the Georgians who emigrated to Iran in the XVII century. Fereydanian has still preserved the main systemic and structural features of the Georgian language in a foreign linguistic and cultural environment. The development of the dialect is primarily determined by the internal rules of the Georgian language, although at the same time, the influence of the Persian language is also noticeable.

In general, dialectical speech is characterized by a variety of fillers. In this regard, the data of the dialect isolated from the Georgian environment and its comparison with other dialects of the Georgian language are particularly interesting.

The presented article discusses the formal and functional-semantic characteristics of the pronoun **eme** (filler); The new dialectal material recorded by us in Fereydan, as well as the published Fereydanian speech samples, are analyzed.

In the Fereydani dialect, the pronoun **eme** is quite common as a filler, which differs from the personal pronouns both in form and function.

1. The pronoun **eme** comes in various case forms (*eme, emem, emes, emit...*); The plural is produced with the suffix **-eb** (*emebi, emebma, emebs...*). Affixes can be added (*emechi, emeze...*).

2. The pronoun **eme** is often found in combination with the verb **kna** (to do). The verb usually changes according to person, number, and tense. With the forms of the I series **eme** is in dative (**emes-vikt, emes-ikmen**), and in the II and III series - in the nominative (**eme-vkna: eme-giknia**).

In terms of the use of the pronoun **eme**, the Fereydani dialect shows similarities with different dialects of the Georgian language (Imerkhebian, Taoian, Livanian, Adjarian, Kakhetian...), which is an indicator of the common Georgian regularities in the Fereydanian dialect.

Keywords: Fereydani dialect of the Georgian language; Georgian dialect vocabulary; **eme** pronoun; Fillers in the Fereydanian dialect.

ეკა დადიანი

ფილოლოგიის დოქტორი,

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის

ასოციირებული პროფესორი,

პროფესორ ტარიელ ფუტყარაძის სახელობის ქართველოლოგიის

სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრის ხელმძღვანელი

ელ-ფოსტა: eka.dadiani@atsu.edu.ge

ტელ.: 598 10 14 72

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-8231-5552>

აბსტრაქტი: ფერეიდნული დიალექტი ირანში XVII საუკუნეში გადასახლებული ქართველების მეტყველების საფუძველზე ჩამოყალიბდა. ფერეიდნულმა უცხო ენობრივ-კულტურულ გარემოში დღემდე შეინარჩუნა ქართული ენის ძირითადი სისტემური და სტრუქტურული მახასიათებლები. დიალექტის განვითარებას უმთავრესად ქართული ენის შინაგანი კანონები განსაზღვრავს, თუმცა, ამავე დროს, შესამჩნევია სპარსული ენის გავლენაც. ზოგადად, დიალექტური მეტყველება ფილერების მრავალფეროვნებით გამოირჩევა. ამ მხრივ განსაკუთრებით საინტერესოა ქართული გარემოსგან იზოლირებულ დიალექტის მონაცემები და მისი შედარება ქართული ენის სხვა კილოებთან.

წარმოდგენილ სტატიაში განხილულია **ემე** ნაცვალსახელის (ფილერის) ფორმობრივი და ფუნქციურ-სემანტიკური მახასიათებლები;

გაანალიზებულია ჩვენ მიერ ფერეიდანში ჩაწერილი ახალი დიალექტური მასალა, ასევე, გამოქვეყნებული ფერეიდნული მეტყველების ნიმუშები.

ფერეიდნულში ფილერის ფუნქციით საკმაოდ გავრცელებულია **ემე** ნაცვალსახელი, რომელიც პირის ნაცვალსახელებისაგან სხვაობს როგორც ფორმით, ისე ფუნქციით.

1. ემე ნაცვალსახელი დასტურდება სხვადასხვა ბრუნვის ფორმით (ემე, ემემ, ემეს...); მრავლობით რიცხვს –**ებ** სუფიქსით აწარმოებს (ემები, ემებმა, ემებს...). დაერთვის თანდებულები (ემეჩი, ემეზე...).

2. ემე ნაცვალსახელი ხშირად გვხვდება **ქნა** ზმნასთან კომბინაციაში. ზმნა ჩვეულებრივ იცვლება პირის, რიცხვისა და მწკრივის მიხედვით. **ემე** I სერიის ფორმებთან მიცემით ბრუნვაში დგას (**ემეს-ვიქო, ემეს-იქმენ**), II და III სერიებში კი – სახელობითში (**ემე-ვექნა: ემე-გიქნია**).

ფერეიდნული დიალექტი **ემე** ნაცვალსახელის გამოყენების თვალსაზრისით ავლენს მსგავსებას ქართული ენის სხვადასხვა კილოებთან (იმერხეული, ტაოური, ლივანური, აჭარული, კახური...), რაც ფერეიდნულში არსებული საერთოქართული კანონზომიერებების მაჩვენებელია.

საკვანძო სიტყვები: ქართული ენის ფერეიდნული დიალექტი; ქართული დიალექტური ლექსიკა; **ემე** ნაცვალსახელი; ფილერები ფერეიდნულ დიალექტში.

***

შესავალი: ფერეიდნული ერთ-ერთი გამორჩეული დიალექტია. ქართული ენის სხვა კილოებისაგან მას განასხვავებს ენობრივ-კულტურული გარემო, სადაც ქართველები XVII საუკუნიდან ცხოვრობენ. ოთხი საუკუნის წინ უცხო ქვეყანაში, სრულიად განსხვავებული სისტემისა და სტრუქტურის მქონე ენობრივ ველში მოხვედრილი ქართველები არა მხოლოდ ფიზიკურად გადარჩნენ, არამედ ქართული იდენტობის განმსაზღვრელი უმთავრესი საყრდენი – ქართული ენაც შეინარჩუნეს, მათი მეტყველება კი დამოუკიდებელ დიალექტურ ერთეულად ჩამოყალიბდა. ფერეიდნულს ქართული ენის სხვა კილოებთან ბევრი საერთო ნიშანი აქვს, მაგრამ ამავე დროს განსხვავებული, სპეციფიკური ენობრივი ფაქტებიც შეიძინა, რაც არსებულ სიტუაციაში სრულიად ბუნებრივი და ლოგიკურია.

მიუხედავად სპარსულ ენასთან მრავალსაუკუნოვანი, მჭიდრო ურთიერთობისა, ფერეიდნული დიალექტის განვითარებას

მნიშვნელოვანწილად ქართული ენის შინაგანი, იმანენტური კანონები წარმართავს.

ფილერები, პაუზის შემავსებლები, ზეპირი მეტყველების მნიშვნელოვანი მახასიათებელია. მისი გამოყენების სიხშირეს მეტწილად განაპირობებს ენის / დიალექტის ფლობის დაბალი დონე (ენობრივი კომპეტენცია), რასაც, თავის მხრივ, სხვადასხვა ფაქტორი (გარემო, განათლება,...) განსაზღვრავს.

სტატიაში განხილულია **ემე** ნაცვალსახელის (ფილერის) ფორმაწარმოების თავისებურებები, ფუნქციურ-სემანტიკური ნიუანსები, პოზიცია.

წყაროების/ლიტერატურის მიმოხილვა: კვლევა ძირითადად ეყრდნობა 2023 წლის ივნისში აწსუ-ს პროფესორ ტარიელ ფუტკარაძის სახელობის ქართველოლოგიის სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრის ორგანიზებით ფერეიდანში განხორციელებული დიალექტოლოგიური ექსპედიციის პერიოდში ჩვენ მიერ ჩაწერილ დიალექტურ მასალას. გამოვიყენეთ, ასევე, სხვადასხვა მკვლევრის მიერ (არნ. ჩიქობავა, ვ. თოფურია, მ. თოდუა, დ. ჩხუბიანიშვილი, თ. უთურგაძე, ჯ. გიუნაშვილი, გ. ცოცანიძე, მ. ბერიძე, ლ. ბაკურაძე...) ჩაწერილი ფერეიდნული მეტყველების ნიმუშები, რომლებიც განთავსებულია ქართულ დიალექტურ კორპუსში (<http://corpora.co/#/corpus>). დიალექტური მასალასთან ერთად დავამუშავეთ ფერეიდნული დიალექტის შესახებ არსებული სამეცნიერო ლიტერატურა. შეიძლება ითქვას, რომ ფილერები ქართულ მეტყველებაში ნაკლებად არის შესწავლილი. ფერეიდნულისთვის დამახასიათებელი ფილერების შესახებ ზოგადი მსჯელობა წარმოდგენილია 2020 წელს მ. ბერიძისა და ლ. ბაკურაძის ავტორობით გამოქვეყნებულ კაპიტალურ შრომაში „ქართული ენის ფერეიდნული დიალექტი“. წიგნის ავტორები განიხილავენ საანალიზო დიალექტში გამოყენებულ სხვადასხვა სახის ფილერებს, მათ შორის ნაცვალსახელებს. საილუსტრაციო ნიმუშებში წარმოდგენილია **ემე** ნაცვალსახელი-ფილერი (ბერიძე., 2020: 669-670). შესაბამისი ფაქტები დასტურდება გამოქვეყნებულ ფერეიდნულ ტესტებში (<http://corpora.co/#/corpus>).

ფერეიდნული დიალექტის მონაცემები განხილულია ქართული ენის სხვა დიალექტებთან (ინგილოური, იმერხეული, ტაოური...) მიმართებით.

მეთოდოლოგია: საკვლევ თემაზე მუშაობისას გამოვიყენეთ სხვადასხვა მეთოდი: ა) ტექსტზე მუშაობის მეთოდი, რომელიც გულისხმობს დიალექტური ტექსტების დამუშავებას: შესაბამისი ენობრივი ფაქტების გამოვლენას, აღნუსხვას და სისტემატიზაციას; ბ) აღწერითი მეთოდი, რომლის საშუალებითაც ფერეიდნული მეტყველების ამსახველ ტექსტებში (გამოქვეყნებულ და ჩვენ მიერ ჩაწერილ ახალ მასალაში) აღვწერეთ ფილერის დანიშნულებით **ემე** ნაცვალსახელის გამოვლენის შემთხვევები, პოზიცია,

ფორმოზრივი ვარიანტები, ფუნქციურ-სემანტიკური ასპექტები; გ) შედარებითი და შეპირისპირებითი მეთოდებით წარმოვაჩინეთ ფერეიდნული დიალექტის მიმართება ქართული ენის სხვადასხვა კილოებთან, შესაბამისად, გამოიკვეთა ფერეიდნული დიალექტის თავისებურებები; დ) ანალიზისა და სინთეზის მეთოდებით გავანალიზეთ ფერეიდნულ ქართველთა მეტყველებაში არსებული საერთოქართული ენობრივი კანონზომიერებები.

მსჯელობა/შედეგები: ზოგადად, დიალექტური მეტყველება ფილერების მრავალფეროვნებით გამოირჩევა. ამ მხრივ განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს ქართული გარემოსგან შორს მყოფი დიალექტის – ფერეიდნულის მონაცემები და მისი შედარება ქართული ენის სხვა კილოებთან.

ფერეიდნულში ფილერის დანიშნულებით საკმაოდ გავრცელებულია **ემე** ნაცვალსახელი. როცა მთქმელს საუბრისას საჭირო სიტყვა ავიწყდება, პაუზის შევსების მიზნით იყენებს აღნიშნულ ნაცვალსახელს, რითაც მეტყველების ნაკადის უწყვეტობას ერთგვარად ინარჩუნებს. შდრ. **ემე** – მოუგონებლობის ნაწილაკი (ჩხუბიანიშვილი, 2012: 105).

ემე ნაცვალსახელი როგორც ფორმით, ისე ფუნქცია-დანიშნულებით განსხვავდება III პირის ნაცვალსახელებისაგან.

ფერეიდნულში მესამე პირს აღნიშნავს შემდეგი ნაცვალსახელები: **ეს / ესა / ესე, ეგ / ეგა / ეგე, ის / ისა / ისი, ას / ანს / ანსი**. მათგან **ე** თავკიდურზომიანი ფორმები I-II პირებთან, ხოლო **ი, ა** ხმოვნიანი ფორმები III პირთან სიახლოვეს გამოხატავს. **ემე** ნაცვალსახელთან ფორმოზრივი მიმართების თვალსაზრისით საინტერესოა **ეს** ნაცვალსახელი.

ფერეიდნულში **ემე** და **ეს** ნაცვალსახელების ფორმაცვალების წესი განსხვავებულია.

ემე ნაცვალსახელის ბრუნების პარადიგმა

	მხ. რ.	მრ. რ.
სახ.	ემე	ემეები/ემეები
მოთ.	ემემ	ემეებმა/ემეებმა
მიც.	ემეს	ემეებს/ემეებს
ნათ.	ემეს(ი)	ემეების/ემეების
მოქ.	ემეით/ემეთ(ი)	ემეებით/ემებით
ვით.	ემედ	ემეებად/ემეებად
წოდ.	ემე	–

შდრ. **ეს** ნაცვალსახელის ბრუნვის ფორმები: მხ. რ.: **ეს/ესა/ესე, ემან/ემამ/ემენ, ემას, ემის, ემით(ა), ემად**; მრ. რ.: **ესენი, ემათ; ესები, ესებმა, ესებს(ა), ესებით...** (ბერიძე..., 2020: 425-441).

ემე და **ეს** ნაცვალსახელების ბრუნება მკვეთრად განსხვავებულია. მხოლოდობითში **ემე**, როგორც წესი, არ იკვეცება (ემეს(ი), ემე[ი]). შდრ.: **ეს** ნაცვალსახელის ნათესაობითისა და მოქმედებითის ფორმები (ემ-ის, ემ-ით). სხვაგვარი სურათი ჩანს მრავლობითში. **ემე** ნაცვალსახელი მრავლობითს ჩვეულებრივ **-ებ** სუფიქსით აწარმოებს: **ემეები/ემები, ემეებმა/ემებმა...** პარალელური ფორმები ფონეტიკური ცვლილებით (იდენტურ ხმოვანთა შერწყმით) მიიღება: **ეე > ე**. შდრ. **ეს** ნაცვალსახელი მრავლობითს ორგვარად აწარმოებს: **-ნ/-თ** სუფიქსებით (**ესენი, ემათ...**) და **-ებ** ფორმანტიტ (**ესები, ესებმა, ესებს...**). ებიან მრავლობითში ერთფუძიანი წარმოება გვაქვს: ყველა ბრუნვაში წარმოდგენილია **ეს** ფუძე, რომელსაც **-ებ** სუფიქსი დაერთვის. ამ შემთხვევაში **ემე** და **ეს** ნაცვალსახელების ებიანი მრავლობითის ფორმათა გამიჯვნა ფუძის მიხედვით ადვილია.

ეს და **ემე** ნაცვალსახელების მრავლობითის ფორმები მსგავსებას სხვა შემთხვევაში გვიჩვენებს.

აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ ფერეიდნელთა მეტყველებაში მესამე პირის ნაცვალსახელთა მრავლობითის საწარმოებლად, გარდა ზემოთ დასახელებული ორგვარი წესისა, გვხვდება მესამე მოდელიც, რომელიც აგრეთვე **-ებ** სუფიქსით იწარმოება, თუმცა განხილული ებიანი მრავლობითის ფორმისაგან განსხვავდება ორფუძიანი პარადიგმით: სახელობითში საყრდენად გამოიყენება **ეს(ე)** ფუძე (**ესები/ესეები**), დანარჩენ ბრუნვებში კი ენაცვლება **ემ**. შესაბამისად მიიღება შემდეგი ფორმები: **ემ-ებ-მა** (/ემეებმა), **ემ-ებ-ს** (/ემეებს)... ასევე იწარმოება **ის, ანს** ნაცვალსახელთა მრავლობითის ფორმები: **იმ-ებ-მა** (/იმეებმა), **იმ-ებ-ს** (/იმეებს)... **ამ-ებ-მა** (/ამეებმა), **ამ-ებ-ს** (/ამეებს)...

პირის ნაცვალსახელთა ფორმებში (**ემეებმა, ემეებს...**) წარმოდგენილი **ეე** ხმოვანთმიმდევრობა შეიძლება ორგვარად აიხსნას: 1. **ემა** ფუძის ბოლოკიდური ა ხმოვანი **-ებ** სუფიქსისეული **ე** ხმოვნის გავლენით, ასიმილაციის საფუძველზე, შეიცვალა **ე-დ**: **ემა-ებ-მა > ემეებმა**; 2. **ემეებმა** მიღებულია **ესეებმა** ფორმის ანალოგიით (**-ებ** სუფიქსი დაერთვის სრულ ფუძეს: **ესე-ებ-ი**).

როგორც ვხედავთ, **ეს(ე)** ნაცვალსახელის **-ებ**იანი მრავლობითის ფორმები სუპლეტური წარმოებისას, გარდა სახელობითისა, გარეგნულად ემთხვევა **ემე** ნაცვალსახელის შესაბამის ფორმებს. ფორმით იდენტური ნაცვალსახელების გარჩევა, მათი განსხვავებული ფუნქციურ-სემანტიკური ასპექტების გათვალისწინებით, კონტექსტით არის შესაძლებელი.

ფერეიდნულში **ემ** (**იმ, ამ**) ფუძის შემცველ მესამე პირის ნაცვალსახელთა ებიანი მრავლობითის ფორმები არცთუ იშვიათია. საილუსტრაციო ნიმუშები: **არნ. ჩიქობავა, 2010 (1927): იმეებმაც** თქიანყე რო ნულარ გოლონებთო (200); როგორ გინდა ვქნათო, [ქეთ (=აქიდან) ჯარი გავგზავნოთ თუ ისეები

ქერეღიდან არიან, **ქიმეებს** მუუწეროთყე, რო წავიდენ (200); ახლა კი რაცღა რო მოუკლავყე, **ქიმეებს** დაანაწილებენ (231).

მ. ბერიძე, ლ. ბაკურაძე, 2020: იმეზმაღა პარსული კარგად იციან, ამ ძელეზმა (478); გულჩი რაც რო მაქო, მე **იმეებს** ვეუზნები და ვეტყვიყეო (376); თაი **იმეეფს** ეს ქუდი ჩადვარდესყე ჳელსაყე. ჳელსაყე რო ჩადვარდეს, ეხლა ემ დრო ორი, **ემეზმა** დაწვენ და **ამეეზმა** შააჯგენ (628); ანს ბატკნებიც, რო იონჯათი დოოსუქებიყე, **იმეზსაც** გაჳყიდიან და ცხორსა, და ის ბატკნები, რო დედალნია, **ემეზსაც** შაინახვენ სახლჩი (433).

ექსპედიციის მასალა, 2023: ამეზმა ქი შახრიტეს და წაიდეს (თორელი); **ამეზმა** ქართული არ იცოდინ (ახჩა); **ამეზით** ყალიჩა გა ქკრინჭითყე (ჩულრუთი). მსგავსი წარმოების ფორმები ცნობილია როგორც აღმოსავლურ, ისე დასავლურ კილოებში (მარტიროსოვი, 1964: 316-317).

განვიხილოთ **ემე** ნაცვალსახელის (ფილერის) რეალიზაციის შემთხვევები ფერეიდნული მეტყველების მიხედვით.

ემე ნაცვალსახელი კონსტრუქციაში უკავშირდება როგორც სახელებს, ასევე ზმნებს. განსხვავებულად აწარმოებს მხოლობითსა და მრავლობითს.

I. მხოლობითში ემე ნაცვალსახელი იბრუნვის, გაფორმებულია შესაბამისი ფორმანტებით:

ა) **სახელობით** ბრუნვაში წარმოდგენილია **ემე** ფორმით. დასტურდება სხვადასხვა პოზიციაში:

1. **ემე**-ს მოსდევს ზმნა, შემდეგ კი – ფილერის შესაბამისი, ნაგულისხმები სიტყვა. მაგალითები:

ესეც მელიქმაჳმადის **ემე** გუამზისყე, ამბავი (მარტყოფი); **ემე** ამოიღითყე, კარაქი ამოიღითყე; ამ ჩემ მამამთიღმა თქო, რო არაო, **ემე** არ უნდა ჩაიცვაო, თური ლაბასიო (ჩულრუთი. ექსპედ. მას., 2023).

2. **ემე** ნაცვალსახელს მოსდევს ნაგულისხმები სიტყვა, შემდეგ კი – ზმნა: ალა, **ემე**, კარი არ დეგეცეს; **ემე**, ყალიჩა მოქსოვითყე; დილოზას **ემე**. მარჯაკალი მოგია, რო გაგათხოვო (ჩულრუთი); მაჯმაზე დააწყვიანყე ხორბალი და ქერი და **ემე**, სარკე და ბალგა (მარტყოფი. ექსპედ. მას., 2023).

3. შედარებით იშვიათია ისეთი შემთხვევები, როდესაც ზმნა უსწრებს **ემე** ნაცვალსახელს და მის შესაბამის სიტყვას. მაგალითად:

მამასთან ჳმას არ უუწევს **ემე**, გოგოცა (მარტყოფი. ექსპედ. მას., 2023).

4. ზოგჯერ კონსტრუქციაში ფილერი და ზმნა წარმოდგენილია, ხოლო ფილერის შესაბამისი სიტყვა არ ჩანს; მთქმელი მას არ ასახელებს, ის კონტექსტით ადვილად იგულისხმება. მაგალითად:

სახში რო მოიღითყე, ერთი ბევრი **ემე** დაიბურიანყე, რო არ შაცივდესყე; წაიდეთ, ეს **ემე** ვნახოთ (ჩულრუთი. ექსპედ. მას., 2023).

ბ) **მოთხრობითში** საანალიზო ნაცვალსახელი **ემემ** ფორმით იხმარება, რომელიც შეიძლება გავრცობილ იქნეს ა ხმოვნით:

ამ თავის დებმა და **ემემ** იცოდეს, იმის მამათილმა; ცურავსა **ემე**, კუდითა ეგრე მეეპირქავა ეს ქობი, დეეღორა, რო **ემემ** არ შაჭამოს, ყმაწილ-ყმოწილმა; ერთ **ემემა**, რა არი ანსი, ცუანამ მოიდა; **ემემალა**, მასალან, ბაიტებმა გაიდენ (ჩულრუთი. ექსპედ. მას., 2023).

გ) **მიცემითში ემე** ნაცვალსახელი -ს სუფიქსითაა გაფორმებული და იმავე პოზიციებში გვხვდება, როგორც სახელობითში. ჩვეულებრივ, მიემართება სახელს, რომელიც ფრაზაში მეტწილად წარმოდგენილია:

ემესა ვგლეჯევიდი, პიტნასა (ჩულრუთი); ამაღამ **ემეს** წაილიან, ინას, ინას წაილიანყე; წულო თაის **ემესაცაო**, ცოლსაო (მარტყოფი. ექსპედ. მას., 2023); გაიდა და რო გაქცილდა ემ **ემესა**, ხალღსა, მოიდა'დ, ეს საბელი გაჭრა დანაქთა და გაიქცა (ბერიძე, ბაკურაძე, 2020: 372).

ფილერის შესაბამისი სიტყვა ფრაზაში არ ჩანს (ის კონტექსტით იგულისხმება):

დუკრიან **ემეს**, წაილიანყე, წოლონ ინაზღამ, ინაღამ დაიდვას (მარტყოფი); ამ **ემეს** აიზიდავს ზემოთ, აიკულების (თორელი. ექსპედ. მას., 2023).

ემე ნაცვალსახელს დაერთვის თანდებულები. ხშირად გვხვდება -ში (/ჩი/-ჩინა/-ჩიგა) თანდებულიანი ფორმა, შედარებით იშვიათია -ზე, -თან, -ყე თანდებულდართული ფორმები. საილუსტრაციო ნიმუშები:

თოლიან კაციო, დიახ **ემეჩი** მოგიყვანსო, თოლჩი მოგიყვანსო; თქო, რო წადიო **ემეჩი**, სანდულსა; მოსულან ანქა, ქენ **ემეჩი**, გურჯისტანსა (ჩულრუთი); წაილო **ემეჩიო**, წისქილჩი; წადი ანქ, **ემეჩინა**, რუსთაველი ქუჩა, ექა გაცვალე, მამიტა (მარტყოფი. ექსპედ. მას., 2023); წავლენ, წავლენ **ემეში** პატარძლის სახში (ქდვ; ჩამწერი: დ. ჩხუბიანიშვილი, 1998, დაშქესანა); უნდოდისყე, რო ცხორი და ბირტყისლა რო გადდესყელა, **ემეში**, გარეთა რო ძოოდენ (ქდვ; ჩამწერი: მ. ბერიძე, 2009, ამირაზადი).

გამუა, ემ **ემეზე** გოლწევის, მიწაზე (ჩულრუთი); წაიდა **ემესთან**, ლელთანო (მარტყოფი); ამ კაცმა თქო, რო საიდღან მოსულხართო? ქარსი-თქო და უთხარ, რო **ემესაყე**, ჩულრუთსაყენა (ჩულრუთი. ექსპედ. მას., 2023).

ზოგჯერ ფილერით ნაგულისმხმევი სიტყვა არ ჩანს ფრაზაში:

ემე, **ემე** არ იყო, რო ყმაწილი ჩასონ **ემეჩიგა** და ფეკი აიდვას (ჩულრუთი); პურს აკრევდა **ემეჩიო** და თქო, პური მაიტანეოდა; ჩონ დედების **ემეზე** ოქრო-მოქრო, ესები არ ყოფილა (მარტყოფი. ექსპედ. მას., 2023).

დ) ნათესაობითში **ემესი/ემეს** ფორმით გვხვდება:

სიმამრი **ემესი**, რევაზის სიმამრი, დიდ მუცელი აქ და წაიდე იქა და მიხე (ქდვ; ჩამწერი: მ. ბერიძე, 2009, ისპაჰანი); ჩონ უნდ ამაღამ ექ გზა მოვნახოთ, გაიდეთო და **ემეს** ჯელჩი კი არ მოქდეთ – ტერისაო (ქდვ; ჩამწერი: დ. ჩხუბიანიშვილი, 1976, გურჯაანი).

ე) **ემე** ნაცვალსახელი მოქმედებითში **ემეით** / **ემეით** / **ემეთ** ვარიანტებით იხმარება:

ოთუ, ოთუ. ეს **ემექით** გაცხელდების, ელეთრიქითა (მარტყოფი. ექსპედ. მას., 2023); იმაშინ ხიშტით ერთ **ემექითა**, ქუაქით აქტანიო-ყე (თოდუა, 1975: 29); ემ თაის შუას ბატა ეგე გაუხსნით, ჩაქყრით თაის და დაუდეფთ **ემექით** რა არის თაის სახელი? (ქდვ; ჩამწერი: დ. ჩხუბიანიშვილი, 1998, ფერიედანი); მოიტან და ემას **ემექითა** წივაქითა და ფაღარითა ავანთებავ (ქდვ; ჩამწერი: დ. ჩხუბიანიშვილი, თ. უთურგაიძე, ჯ. გიუნაშვილი, 1998, ვაშლოვანი); ახალი **ემექით** ემექით ემეხო, საძებვარით, დურბინით (ქდვ; ჩამწერი: მ. ბერიძე, ლ. ბაკურაძე, 2012, მარტყოფი).

შეგვხვდა -**დან** თანდებულიანი ფორმა:

დუყრითყე **ემე**, კინას **ემეიდან**, და შუა და შუაც უქცივითყე (მარტყოფი. ექსპედ. მას., 2023).

ვ) **ემე** ნაცვალსახელის ვითარებითის ფორმა იშვიათად ფიქსირდება:

ეს ტრედი ეს დღე და ღამე აქო აქო გოოყლეფიაყეო, ბრინჯებზე ძეო და **ემედ** იჭერდაო, შაჰედად იჭერდაო (ქდვ; ჩამწერი: დ. ჩხუბიანიშვილი, თ. უთურგაიძე, ჯ. გიუნაშვილი, 1998, ვაშლოვანი).

ზ) **ემე წოდებითში** მიმართვის ფორმას წარმოადგენს (ჩვეულებრივ, უნიშნოდ იხმარება):

იტყისყე, რო, **ემე**, ბიცოლა, გითხარო კაკალი მინდა (მარტყოფი); დიდიდამა თქო, რო **ემე**, ნორუხო, აბა მოდი აქო (ჩუღრუთი. ექსპედ. მას., 2023).

არის შემთხვევები, როცა **ემე** ნაცვალსახელი-ფილერი არა კონკრეტულ სიტყვას, არამედ მთელ ფრაზას შეესატყვისება. მაგალითად:

ლაბასი და ესეებიღა წაილიანყე და **ემე**, დაიბანის და მოიდისყე (მარტყოფი); თქო, რო **ემე**, წაველთ ანქაო, ჩონ მოზობელიანთასაო და **ემე**, მამ თოლჩი მაიყვანაო; არ არი, რო ეხლა ერთი ქორწილი **ემე**, რო ნახოთ (ჩუღრუთი. ექსპედ. მას., 2023).

ემე ნაცვალსახელი (ფილერი) დასტურდება ქართული ენის რიგ კილოებში: ტაოურში, იმერხეულში (დადიანი, 2013; 2015), ინგილოურში: ე ყბი(თ) ოქროევ, **ემე**, ვარდევ ჩმოსცვდა (აბაშვილი, 2009: 177), მესხურში, ზემოაჭარულში, თუშურში (დლონტი, 1984).

შდრ. ქართულ ზეპირ მეტყველებასა და დიალექტებში უმთავრესად **ის(ა)/იგი** გამოიყენება როგორც პირის/ჩვენებითი ნაცვალსახელის, ასევე ფილერის ფუნქციით).

II. ემე ნაცვალსახელი მრავლობითს ფერიედნულში, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ძირითადად -**ებ** სუფიქსით აწარმოებს. გვხვდება სხვადასხვა ბრუნვის ფორმით, დაირთავს თანდებულებს.

სახელობითში ჩვეულებრივ -**ი** სუფიქსი დაერთვის: დედაკაცია, ჩონ ძმეებია, **ემეებია**, მიდიან და მოდიან (ახჩა); ცუნა არი ბაიტა, დაფანტული **ემეები**; იმაშინ ეგეთ **ემეები** არ იყო; **ემე** აცხელეზდა, ცხორის თავის **ემეები** და ფურის **ემეები** (ჩუღრუთი); თაის **ემეები** გორდოყუყარაყე (მარტყოფი. ექსპედ. მას., 2023).

ემეები გერდები ემეეტანაყე (ქდვ; ჩამწერი: მ. ბერიძე, 2012, ნაჯაფაბადი); **ემები** გოქ, სომოხქალუნები, იქ ჩავასხამთ და ვედრას შეუდგამთ ძირზეგა (ქდვ; ჩამწერები: დ. ჩხუბიანიშვილი, თ. უთურგაძე, ჯ. გიუნაშვილი, 1976, გურჯაანი).

ემე ნაცვალსახელი არცთუ იშვიათად მრავლობითის ნაცვლად მხოლობითში დგას, შესაბამისი სახელი კი მრავლობითშია:

ჩონლა წაიდითყე ხევჩიგა, ეს **ემე**, წინდები გავრეცხითყე (ჩულრუთი); **ემე**, ბენდები კინასი იყო, რო იმითა უქცივითყე, და შომოვყართყე; ეს **ემე**, შექმას რამეები, ბევრ რამე წაილიანყე (მარტყოფი. ექსპედ. მას., 2023).

მოთხრობითი: ერთხელ რო **ემებმა**, თურქებმა, დაალონიანყე, ჩონ წადიდითყე და მევეშელითყე სომხეფსა; იმაში რო **ემებმა** მოადეს, ამ აჭყანებმა რო შამოდდეს სოფელჩი, ექ იყო, რო ქართველებმა, – რო ჩონ პაპებმა იბნეს (ქდვ; ჩამწერები: მ. თოდუა, მ. მაჭავარიანი, 1976, ფერეიდანი).

მიცემითი: **ემეფსა**, სალევს აკეთეფსა (მარტყოფი. ექსპედ. მას., 2023); ჩემ ოჯახი, ელ ექ არი, ჩონაც ეგ **ემეებჩი** მარტოი ვართ (ქდვ; ჩამწერი: მ. ბერიძე, 2009, ისპაჰანი); ეხლა ეგე მუჭაჩი **ემეებჩიგა ემეებჩიგა**, ჳელჩი ეჭირა, თქო, რო: **ემე**'რიო, შირაზი იფო შორს არიო თუ ბაღდადიო? (ქდვ; ჩამწერი: გ. ცოცანიძე, 2008, თეირანი).

ნათესაობითი: ეს აყრის, კარგად აყრის, კარგად აყრის და თავის **ემეების** მოსხილვებია, ნუხუდოს ტოლებია (ბერიძე, ბაკურაძე, 2020: 416).

სახლის ემე დაწერილები, საწერები და მამულებისა **ემეებისა** რო შამამიყრია, თა ათთი მამამდინ დაწერილი გოქ, რო მინ მის ბიჭია... (ქდვ; ჩამწერი: მ. ბერიძე, 2012, ნაჯაფაბადი).

მოქმედებითი: ნამგლითა, და ეხლაც ხო ამ **ემებითაღა**, რა დაიძახიან, მანქანით, მანქანებითღა, ო, მანქანებითა (ვაშლოვანი. ექსპედ. მას., 2023).

ჩონ დიახ ემ, ემაგებზე მასალან, ემე გოქ, მასალან, **ემებით** ყმაწილებს გავამთელავტყე ჩონთი (ქდვ; ჩამწერი: დ. ჩხუბიანიშვილი, 1998, დაშქესანა); კაცები მოდიან მეჩეთჩი ჳამენ, მერე დედაკაცები **ემებით** დიგებით საჭმელს მიაქვენ (ქდვ; ჩამწერი: დ. ჩხუბიანიშვილი, 1998, დაშქესანა).

ფერეიდნულის მსგავსად იწარმოება **ემე** ნაცვალსახელის მრავლობითის ფორმები იმერხეულში, ინგილოურში (ემები, ემებმა...), ტაოურში ნართანიანი მრავლობითის ფორმები გვაქვს (ემენი, ემეთ) (დადიანი, 2013; 2015). **ემენი** ფორმა დასტურდება მესხურში (ღლონტი, 1984). შდრ. სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონში შეტანილია **ემენი** – სიტყვის მოუგონებლობის ზრახვა (ორბელიანი, 1991).

ქართული ენის სხვა დიალექტებში მრავლობითში გამოიყენება: **ისინი/იგენი** (იმათ/იგენმა/იმგენმა, იმათ/იგენს/იმგენს...) (დადიანი, 2020: 54-60).

III. ფერეიდნულში ემე ნაცვალსახელი არცთუ იშვიათად ზმნასთან კომბინაციაში გვხვდება. **ემე** ნაცვალსახელთან წარმოდგენილია **ქნა** ზმნა, რომელიც იცვლება პირის, რიცხვისა და მწკრივის მიხედვით. ფილერი

ნაცვალსახელის ბრუნვას, როგორც წესი, ზმნის ფორმა განსაზღვრავს. I სერიის ფორმებთან **ემე** ნაცვალსახელი მიცემით ბრუნვაში დგას, II-III სერიის ფორმებთან კი – სახელობითში.

1. I სერიის ფორმებთან **ემე** მიცემითის **-ს** სუფიქსითაა წარმოდგენილი. საილუსტრაციო ნიმუშები:

აწმყო-მყოფადი: ენა არ დაიმიწყოს, არ დაიკარგოს, იმისთი იმას **ემესვიქთ** (ვაშლოვანი); ნუ **ემესიქ**, ერთხელ არ გიკბინოსო (ჩულრუთი); ეგრე წამწამი რო **ემესიქს**, ფრინავს, იმასაც იმახიან, რამე მოგდისო, სადმე საჩუქარი მოგდისო (მარტყოფი); ერთი ჯოხი გააკეთეფსა და ემ ჯოხზე **ემესიქს** (ჩულრუთი); ყურები თუ გაფუჭდალაო, ვეღარ **ემესიქსო** (ჩულრუთი); ტალახით **ემესიქმენ**, გააკეთებენ (ვაშლოვანი. ექსპედ. მას., 2023).

დოქტორთან იფო ელა ცოტად **ემეს ვიქთყე** ელექაქრი (ქდვ; ჩამწერი: დ. ჩხუბიანიშვილი, 1998, დაშქესანა); ერთ-ორი მილიმეტრი რო თავს ამამქყოფს, **ემეს იქმენ** იმას, იმ ხორბალით გააკეთებენ, აწიკა (ქდვ; ჩამწერები: მ. ბერიძე, რ. რამიშვილი, ლ. ბაკურაძე, 2009, ამირაბადი).

2. II სერიის ფორმებთან **ემე** ნაცვალსახელი სახელობით ბრუნვაში დგას:

წყვეტილი: ემექენო, მაიტაო (ჩულრუთი. ექსპედ. მას., 2023).

რაქთენ დღე-ღამე წყაროზე დადგა და იტირა, **ემე ქნა** და აიყარაღა (ქდვ; ჩამწერები: დ. ჩხუბიანიშვილი, თ. უთურგაძე, ჯ. გიუნაშვილი, 1972, გურჯაანი).

II კავშირებითი: მინდა მოიდე შენთან, **ემევექნა**, გითხოვოო; ირანამ **ემექნას**, კედელზე მიაკრას (ჩულრუთი. ექსპედ. მას., 2023).

ხოლმეობითი: ჩონ **ემეები** რო მოიტანითყე, **ემევექნით**, ჩონთი, მასალა, პირიტყი, ესებიცა ყმანდის ელექა; მინაც რო მალე მოიდისლა, იმ ალაგზე **ემექნის**, იმამ წაიდისყე (ვაშლოვანი); მოიდის ყორანი და ეს ყმაწილი **ემექნისყე**, გააფუჭისყე; ანს წინდები **ემექნისყელა**, წაილითყელა ჩონ, გავრეცხითყე; მინდორჩი **ემექნიანყე**, მასალან, პირიტყ ამოვიანყე, იონჯა მოთიბიანყე, ყანა მოთიბიანყე და მინდორჩი იყვიანყე (ჩულრუთი); როგორ **ემექნიანყე**, როგორ გაკრიჭიანყე, თავის **ემე** როგორ იყო? (ვაშლოვანი. ექსპედ. მას., 2023).

3. III სერიაშიც **ემე** ნაცვალსახელი სახელობითში დგას.

III კავშირებითი: აბა მოდი აქაო, რა არი ეს **ემეგიქნიაო** (ჩულრუთი. ექსპედ. მას., 2023).

ემე იხმარება **შედგენილი შემასმენლის სახელად ნაწილად:**

ეს **ემე** იყო, ნეჯიფი, ნეფემ წაიყმანისყე (მარტყოფი); შენ **ემე** ხარ, ცუნანა ხარო; ცარიალ **ემე-რი**, მიწას რანგი; ეს ფურების **ემე-რი**; **ემე-რიო**, აბონე დღე აყეო (ჩულრუთი. ექსპედ. მას., 2023).

ემე ნაცვალსახელთან ერთად სხვა სახის (ლექსიკური, ფონეტიკური...) ფილერებიც შეიძლება შეგვხვდეს:

რა ვიცი, ქენ აღადია, ემე, რას ეტყითყე, აღადიას ყორები მოიდიანყე; წივა არ ვიცი, თქენ რას ეტყით, ემე-რი, რა ჰქიან, პირიტყის ემე; თქო, რო ემე-რიო, რა ქიან, უთხრაღა ჩემ აღას, ეგრენი არიო; ცხორი მოვწელითყე, ემეები, რა ქიან, ფურები გავრეკითყე, ბიჭებმაცღა ფურები, მასალან (ჩულრუთი); ერთ სხო ემე-რი, მაზრას რაქიან, მაზრა, მაზრასა ქიან ჩაჩასკედი; მასალან, ერთ სამ-ოთხი წელია, რო ქემა ემეს აღარ ვცნავთ, ყანას, ემეფს (მარტყოფი. ექსპედ. მას., 2023). ფილერების მრავალფეროვნება და გამოყენების სიხშირე ფერეიდნულში ბუნებრივია იქ არსებული ენობრივი ვითარებიდან გამომდინარე.

დასკვნა: განხილული მასალიდან ჩანს, რომ ფერეიდნელ ქართველთა მეტყველებაში ფილერის ფუნქცია-დანიშნულებით აქტიურად გამოიყენება *ემე* ნაცვალსახელი. ის კონსტრუქციაში უკავშირდება როგორც სახელებს, ასევე ზმნებს. გვხვდება სხვადასხვა ბრუნვისა და რიცხვის ფორმით. *ემე* ნაცვალსახელი განსხვავდება მესამე პირის ნაცვალსახელებისგან როგორც ფუნქცია-სემანტიკის, ისე ფორმის თვალსაზრისით. მრავლობითს, როგორც წესი, -ებ სუფიქსით აწარმოებს. *ემე* ნაცვალსახელის მრავლობითის ფორმები ემთხვევა *ეს* ნაცვალსახელის ებიანი მრავლობითის სუპლექტური წარმოების ფორმებს (გარდა სახელობითისა). მათი გამიჯვნა კონტექსტითაა შესაძლებელი. *ემე* ნაცვალსახელის გამოყენების მხრივ ფერეიდნული დიალექტი მსგავსებას ავლენს ქართული ენის სხვადასხვა კილოებთან, რაც ფერეიდნულში არსებული საერთოქართული კანონზომიერებების მაჩვენებელია.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. აბაშვილი, 2009: – აბაშვილი ვასილ, „ქართული ენის ინგილოური დიალექტი“, გამომც. „მერიდიანი“, თბილისი, 2009.
2. ბერიძე, ბაკურაძე, 2020: – ბერიძე მ., ბაკურაძე ლ., „ქართული ენის ფერეიდნული დიალექტი“, გამომც. „მერიდიანი“, თბილისი, 2020.
3. დადიანი, 2013: – დადიანი ე., „ემე ნაცვალსახელი იმერხეულსა და ტაოურში“, XXXIII რესპუბლიკური დიალექტოლოგიური სამეცნიერო სესიის მასალები, თსუ-ს გამომცემლობა, თბილისი, (გვ. 18-20), 2013.
4. დადიანი, 2015: – დადიანი ე., „III პირის (ჩვენებით) ნაცვალსახელთა წარმოების თავისებურებები ტაოურში“, ილია ჭავჭავაძის ქუთაისის სამეცნიერო ბიბლიოთეკის ჟურნ. „წელიწდეული“, VII, გამომც. „ქუთაისი“, ქუთაისი, (გვ. 107-114), 2015.
5. დადიანი, 2020: – დადიანი ე., „ნაცვალსახელი-ფილერები ქვემოიმერულში (ოკრიბული მეტყველების მიხედვით)“, XL რესპუბლიკური

დიალექტოლოგიური სესიის მასალები, თსუ-ს გამომცემლობა, თბილისი, (გვ. 54-61), 2020.

6. ექსპედ. მას., 2023: – ფერეიდანში 2023 წელს დიალექტოლოგიური ექსპედიციის პერიოდში ჩაწერილი დიალექტური მასალა (დაცულია აწსუ-ს პროფ. ტარიელ ფუტკარაძის სახელობის ქართველოლოგიის სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრში), 2023.

7. თოდუა, 1975: – თოდუა მ., „ქართულ-სპარსული ეტიუდები“, II, გამომც. „მეცნიერება“, თბილისი, (ფერეიდნული ტექსტები – გვ. 29-111), 1975.

8. მარტიროსოვი, 1964: – მარტიროსოვი ა., „ნაცვალსახელი ქართველურ ენებში“, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, თბილისი, 1964.

9. ორბელიანი, 1991: – ორბელიანი ს., „ლექსიკონი ქართული“, გამომც. „მერანი“, თბილისი, 1991.

10. ფუტკარაძე, 1993: – ფუტკარაძე შ., „ჩვენებურების ქართული“, წიგნი პირველი, აჭარის ჟურნალ-გაზეთების გამომცემლობა, ბათუმი, 1993.

11. ქდვ: – ქართული დიალექტური კორპუსი. <http://corpora.co/#/corpus>. 22.07.2023.

12. ლლონტი, 1984: – ლლონტი ა., „ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა“, გამომც. „განათლება“, თბილისი, 1984.

13. ჩიქობავა, 2010 (1927): – ჩიქობავა ა., „ფერეიდნულის მთავარი თავისებურებანი“, ტფილისის უნივერსიტეტის მოამბე, №7, ტფილისი, 1927. წიგნი: არნ. ჩიქობავა, შრომები, I, გამომც. „მერიდიანი“, თბილისი, (გვ. 180-239), 2010.

14. ჩხუბიანიშვილი, 2012: – ჩხუბიანიშვილი დ., „საენათმეცნიერო წერილები“, თსუ გამომც., თბილისი, 2012.